

A Tihanyi alapítólevél görög helynevei*

I. Bevezetés. – Az újabb magyar nyelvtörténeti és történeti névtani kutatás általában kevés figyelemben részesíti a bizantinológia és a történelemtudomány által feltárt és sokrétűen közismertté tett bizánci–magyar kapcsolatok nyelvi következményeit. Figyelemre méltók, egyben minta értékű kivételnek tekintendők a közelmúltból BENKŐ LORÁND vonatkozó munkái (2003: 9–19, 2009: 99–121).

Szókincsünk végső soron görög etimonú elemei elsősorban latinná vált és onnét kölcsönzött szavak, illetőleg olyan nemzetközi műveltségzők (vándorszők, később nemzetközi szavak), melyek nyelvünkbe szintén főként latin vagy német közvetítéssel érkeztek. Általában – rendszerint okkal – szerény számú középgörög (bizánci) gyökerű jövevényszavunktól is elvitatjuk a közvetlen átvétel lehetőségét.

* A Magyar Nyelvtudományi Társaságban 2009. november 17-én „»Szent Tihany« fiai – avagy a Tihanyi alapítólevél görög helynevei” címmel tartott előadás szövegének bővített, szerkesztett változata. Köszönöm ÉRSZEGI GÉZÁNAK, HOLLER LÁSZLÓNAK, JUHÁSZ DEZSŐNEK, TÓTH VALÉRIÁNAK, ZELLIGER ERZSÉBETNEK, ZOLTÁN ANDRÁSNAK és ZSUPÁN EDINÁNAK az előadás összeállítását segítő, illetőleg az előadáshoz, vagy annak készülő írásbeli részleteihez fűzött értékes tanácsait, megjegyzéseit, valamint a további, figyelmembe ajánlott szakirodalmi tételeket.

Közkeletű nyelvtörténeti tankönyveinkben nem is találunk „görög (bizánci) jövevényszók” fejezetet, a vándorszók között bukkanhatunk néhány – közvetett átvételként említett – példára (BENKŐ: 1967: 303; ZSILINSZKY: 2003: 391; BENKŐ LORÁND három esetében – *fátyol, paplan, paripa* – engedi meg a közvetlen bizánci átvétel lehetőségét, ZSILINSZKY ÉVA erre nem említ példát). Újabb kézikönyveink nyitnak ugyan „A bizánci görög jövevényszavak” című szakaszt, benne azonban közvetlen átvételként csupán *paplan*, bizánci közvetítésű vándorszóként pedig *iszák* (‘tarisznya’) és *paripa* szavainkat lelhetjük fel (GERSTNER 2003: 134, 2006: 456; vö. még KMTLex. *bizánci görög jövevényszavak*).

A kutatásokat célszerű lenne a közsavak terén is tovább folytatni. Etimológiai szakirodalmunk egybehangzóan közvetlen bizánci görög eredet mellett foglal állást *paplan* szavunk esetében, az átvételt pedig az „Árpád-kori magyar–görög dinasztikus kapcsolatok” (TESZ. *paplan*; vö. ESZ.) történelmi közegébe helyezi. A korábbi műveltségi kapcsolatokat tekintetbe véve (l. DAI. 8., 40. fej.; vö. legutóbb BENKŐ 2009: 118–9, illetve az itt megadott szakirodalom) hasonlóképpen feltételezhetjük például a bizánci görög *χαρτία* > *hártya* szintén közvetlen átvételét, annak ellenére, hogy a szó párhuzamosan – a *paplan*-hoz hasonlóan – más (pl. déli szláv) nyelvekbe is átkerült.

A személynévkincs görög etimonú tagjai nyilvánvalóan „vándorneveknek” tekinthető közvetett (latin, szláv, német) névkölcsönzések (vö. pl. KnE. *András, Gergely, György, Ilona, Katalin* stb.), görög eredetű magyar helynevekről pedig nemigen esik szó a szakirodalomban (KISS LAJOS *Pentelé*-re vonatkozóan [FNESZ. *Dunaújváros*] nem foglal egyértelműen állást, *Beloianisz* pedig vizsgálódásunkon kívül eső újabb kori, különleges történelmi környezetben fogant helynévadás [FNESZ. *Beloianisz*]).

Nem találunk tehát semmi meglepőt abban, hogy a Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak vizsgálata során nyelvtörténészeink – csupán az összefoglaló munkákra utalva: BÁRCZI 1951; ZELLIGER 2005; HOFFMANN 2010¹ – egyetlen helynevünk esetében sem számolnak a görög etimológia lehetőségével².

II. A Tihanyi alapítólevél *p & ra* helyneve. – Az alapítólevél vonatkozó részlete: „Est in eodem lacu locus qui uocatur *p&ra* cum ceteris inibi pertinens”, azaz: „Ugyanezen a tavon van egy *petra* nevű hely, mely a többihez hasonlóan ide tartozik” (SZENTGYÖRGYI 2010: 24, 33).

¹ Az előadásra készülvén HOFFMANN ISTVÁN akadémiai doktori értekezésének kézirata (2007a) állt rendelkezésemre, e tanulmányban azonban – ha köztük nincs lényegi eltérés – a nyomtatásban megjelent változatra (2010) hivatkozom.

² HOFFMANN ISTVÁN említi ugyan a KOMJÁTHY által felvetett görög etimológiát *p&ra* vonatkozásában, de nyomában a latinra fordítás eljárásának felvetését cáfolja (2007a: 129; vö. 2007b: 13). Később visszatér a görög név lehetősége, ezúttal a cáfolat arra szorítkozik, hogy orosz szerzetesek ilyen névadói tevékenységének valószínűsége felettébb csekély (2007a: 134; vö. 2007b: 17). A monográfia nyomtatott változatában a két helyet összekapcsolja (2010: 51), és immár nem tartja teljesen kizártnak a „görög-orosz” névkölcsönzést, de – mint vizsgálatának további kifejtéséből, illetve az összegzéséből (2010: 56) kiderül – nem osztja.

1. A latin etimológia és következményei. – A kutatók egy része a szóalakot egy magyar helynév latin fordításának véli (lat. *petra* 'kő, szikla'). ERDÉLYI LÁSZLÓ (1908. 10: 11, 127) a *Kő* földrajzi köznévvvel adja vissza. Véleményét elfogadva BÁRCZI GÉZA a következőképpen fogalmaz: „e szót magyar szórványaink sorából ki kell iktatni” (1951: 13–4; nyomán BOLLA–ROTLER szerk. 1967: 18, 20). A helynevet latin fordításként értelmezi ÉRSZEGI GÉZA is (1993: 5, 2004: 5, 2007: 57). (A szövegközlések bizonytalanságára kiválóan mutat rá HOFFMANN 2010: 50.)

A latin fordításként való értelmezés több szempontból is problematikusnak látszik. 1. Legfeltűnőbb a szűkebb szövegekörnyezet. A *qui vocatur* szerkezet ugyanis rendszeren a *n e m l a t i n* szavak (különösen nevek) beillesztésére szolgál az oklevelekben (erről bővebben: HOFFMANN 2007b: 14–5, 2010: 53; SZENTGYÖRGYI 2008: 257–8). 2. Egy magyar *Kő* helynévnek miért éppen e bibliai eredetű, helynévi használatban ritkább *petra*, nem a jóval általánosabb *lapis*, *rupis* latin köznevek egyike a megfelelője (HOFFMANN 2007b: 14, 2010: 52–3; a *saxum* csak 'határkő' jelentésben: F. 9/6: 129)? Megjegyezzük, hogy a *petra* tulajdonnévként valóban nem (egyetlen kivétel az alapítólevelet e helyet illetően másoló 1211-es Tihanyi összeírás), de földrajzi köznévként jócskán előfordul okleveles emlékeinkben: 1249: *petra* Modor (F. 5/1: 315), 1272: *magnam petram* Solimos dictam (F. 10/3: 259), 1297: *petram* ... Cseren (F. 7/2: 253), 1323: *petra* Holoukou (F. 8/2: 492), 1359: *petram* Brala dictam (F. 9/3: 72) stb.; illetve 1211: *petram*, *petra* 'határkő' (PRT. 10: 516) stb. 3. Egyáltalán miért ajándékozna a „jó király” – akár tulajdonnévként, akár köznévként megnevezve – követ, sziklát, bármit azon a szigeten, ahol egyébként (a szöveg szerint a szőlők kivételével) eleve *m i n d e n* az általa alapított monostoré (vö. HOFFMANN 2007b: 16, 2010: 55)?

A helynév latin fordításként való feltételezéséből kiindulva Tihany szigetén a bazalttufába vajt cellákkal, az ún. *Barátlakások*-kal azonosítható: ERDÉLYI 1908: 11, 133–6; BÁRCZI 1951: 13–4; ÉRSZEGI 1993: 5, 2004: 5; vö. ZELLIGER 2005: 22. (A barlanglakásokkal történő azonosításra vö. még: RÓMER 1868: 138; CSEMEGI 1948; KOMJÁTHY 1955: 32–47). A hely későbbi okleveles adatai: +1092/*1324 k.³//1399: *Horozkw* ~ *Horozku* (PRT. 10: 496; DHA. 282), 1211: *Horozcueh* (PRT. 10: 516), 1267: *Vruzku* (ÁÚO. 3: 140. [1266-os évszámmal]; PRT. 10: 526), 1270: *Vruzku* (PRT. 10: 534), 1309: *Vruzku*, *Vruzku* (Veszpr. Reg. 31); 1312: *Orozku* ZalaiOkl. 1: 137), 1322: *Orozku* (HO. 1: 116; PRT. 10: 548), 1329: *Vruzku* (PRT. 10: 134. 5. j.). A remeteség (később perjelség) a XIV. századig működött, ezután a már akkor kezdődő kőomlás miatt elnéptelenedett (ERDÉLYI 1908: 245; MNLex. *Tihanyi apátság*).

Ez az azonosítás további kérdéseket vet fel. 1. A fordítást valószínűsítő kutatók – mint azt HOFFMANN ISTVÁN észrevételezi – adósak maradnak azzal a kérdéssel, hogy a fordítás miért nem az *Oroszkő* névalak latinra való átültetése révén történt (2007b: 13, 2010: 51)? 2. Ha a helynév időközben egészült ki a jelzői előtaggal (a terminológiára: TÓTH VALÉRIA 2008: 64, 66), mi lehetett a motivációja a *Kő* > *Oroszkő* névalakváltozásnak? Megjegyzendő, hogy ERDÉLYI (1908: 136) e keleti rítusú szerzetesintézmény alapítását egy hamis oklevél alapján jóval későbbre (1170

³ A * azt jelzi, hogy a hamisított oklevél eredeti példánya elveszett.

körülre) teszi, így a *petra* helynevet az alapítólevél keletkezésének idején pusztán 'kő' vagy 'kőszikla' jelentésű földrajzi névként értelmezi. Ez megoldaná a névváltozatok kérdését, a régészeti érvek azonban cáfolják e késői alapítás elméletét (CSEMEGI 1948). 3. Egy latinra fordított *kő* földrajzi köznévvé elsődlegessége feltételezésének a későbből adatolt *Oroszkő* névváltozattal szemben pedig – a régészeti érveknek megfelelő 1055 előtti alapítás esetén – az látszik ellentmondani, hogy – ha András királyunkkal érkeztek ide Kijevből szláv szerzetesek (vö. KOMJÁTHY 1955: 38) –, azok itteni jelenlétének idején lett volna indokoltabb a jelzői előtag használata.

2. A magyar etimológia és következményei. – A *p&ra* nevet más kutatók magyar helynévnek vélik: SZAMOTA megfajtatlanul (1895: 145), ZELLIGER bizonytalanul (2005: 22), HOFFMANN nagy valószínűséggel (2007b: 17, 2010: 56). Magyar szórványként jelzi az ÓmOlv. (20) is. Korábban – a latinnal szemben, a „tertium non datur” elvi alapjára helyezkedve – magam is e véleményt osztottam (SZENTGYÖRGYI 2008: 257–8).

Meg kell ugyanakkor állapítanunk, hogy nem kevésbé problematikus a magyar helynévként való azonosítás sem. Ez esetben a helynevet személynévi eredetűnek tekinthetjük, a pusztaszemélynév helynévként való alkalmazása magyar névadásra utalhat. Sajnos e feltételezett magyar helynévnek a mai félszigeten és környékén semmi nyoma nem maradt, így lokalizálása lehetetlennek tűnik (ez esetben fel sem merül a *Barátlakások*-nak nevezett hely).

A magyar helynévként történő azonosítást támogatja ugyan a *qui vocatur* szerkezetbe történő beillesztés, megnehezíti ugyanakkor a tágabb szöveggörnyezet. *P&ra* említése a sziget javainak leírásába ékelődik, ezzel megtörik a természeti adományok sora (vö. HOFFMANN 2007b: 16, 2010: 55). Egyfelől éppen emiatt feltételezhetjük, hogy a hely a szigeten van (a beszúrás motivációja így érthető lenne). Másfelől az *in eodem lacu* ('ugyanezen a tavon') elhelyezés szerint akár egy másik sziget is lehetne. (Több ilyen szigetet is ábrázol a mai félsziget nyergénél az EKF. vonatkozó térképszelvénye, továbbá Müller Ignác 1769-es térképe, illetve nyomait láthatjuk az 1930 és 1960 között készült légi felvételeken is, vö. BENDEFY – V. NAGY 1969: 43.) A leírás *p&ra* említése után folytatja a sziget javainak felsorolását, így – ha *p&ra* is különálló sziget – zavart okozna, hogy a folytatás melyik szigetről szól. (Ha pedig esetleg a Balaton partján magasodik a tó fölé, a leírás értelmezhetősége még zavarosabbá válik.) Mindezek nyomán úgy tűnik, hogy a helyet mégis inkább Tihany szigetén kell keresnünk. De ha a *p&ra* néven nevezett birtokadomány csakugyan a szigeten van, miért kellett külön megjegyezni, hogy ez is a szerzeteseké, hiszen, amint említettük, a szőlőkön kívül minden a birtokukba került?

3. A görög etimológia lehetősége. – A történész-levéltáros KOMJÁTHY MIKLÓS veti fel, hogy a hely nevének eredete a görög *πέτρα* ('különösen tengerből kiemelkedő, illetve tenger partján meredő szirt, szikla; üreges szikla, barlang') szóban keresendő. Szerinte 1046-ban Kijevből érkező, András király által ide telepített keleti rítusú szláv (orosz) szerzetesek adták a helynek e görög nevet (1955: 35, 38). E véleményt osztja utóbb KOMÁROMI LÁSZLÓ (2007: 218) is.

HOFFMANN ISTVÁN (2007b: 17, 2010: 51) ezen véleménnyel szemben fenn tartással él: miért adtak volna szláv szerzetesek a helynek görög nevet? S felvetődik két újabb kérdés is: 1. Ha itt közvetlenül a bencés apátság megalapítása előtt keleti rítusú szerzetesek találtak otthonra, miért csupán *locus* 'hely' -ként említi lakhelyüket az oklevél? Ez ellentmond az alapítólevél következetes földrajzikonznév-használatának. 2. Zavaró, hogy a király az alapítás után néhány évvel, a keleti egyházszakadást (1054) követő évben említés nélkül egy másik – eltérő rítusú – közösség jogi fennhatósága alá helyezze őket. Elvileg elképzelhető, hogy nyugati (bencés) és keleti (bazilita) szerzetesek élnek a szigeten egymás mellett, erre más európai példát is találunk (vö. CSEMEGI 1948: 404; WERNER 1953: 60; KOMJÁTHY 1955: 39). A bazilita szerzetesek lakóhelyének odaadományozásával azonban tisztázatlan (függő) egyházi jogi, valamint birtokjogi (ha minden az új közösségé lett a szigeten, mi marad a régebbinek?) helyzet alakulhatott volna ki, amit az oklevélnek mindenképpen célszerű lett volna rendeznie. Vö. a marseille-i püspök 1044-ben (!) kelt oklevelével, mellyel görög szerzeteseket helyez a Szent Viktor bencés apátság joghatósága alá (az oklevél szövegének részleteit közli: KOMJÁTHY 1955: 39, 53. j.)

A három etimológiai lehetőség közül mégiscsak a helynév görög eredetének a feltételezése oldhatja fel a *p&ra* helynév eredetével és a hely azonosításával kapcsolatos bizonytalanságokat. Ez esetben csak egyféle lokalizáció képzelhető el: a keleti szerzetesek által lakott, sziklába vájt cellák együttese. Ahhoz azonban, hogy a helynevet a 'sziklába vájt barlang' görög megfelelőjének tekinthessük, és a később *Oroszkő*-nek nevezett szerzetesi barlanglakásokat érthessük rajta, a következőknek kell teljesülniük: 1. létezik ilyen típusú görög helynévadás; 2. a név eredendően görög névadóktól származik; 3. András korában már nem *coenobium* 'szerzetesi lakóhely', csupán *locus* 'hely'; 4. van funkciója e hely külön említésének a szigeten. Ezekon kívül az *in eodem lacu* földrajzi elhelyezés szorulna még magyarázatra.

4. *Petra* mint görög helynév. – A) Mai görög helynevek. – Önmagában álló *Πέτρα* helynévvel (a továbbképzett, illetve összetételt alkotó számos további helynévtől eltekintünk) a mai Görögországban több helyen is találkozhatunk: 1. Település Észak-Görögországban, az Olimposz északkeleti lábánál (Közép-Makedónia tartomány, Pieria prefektúra, Petrasz körzet). 2. Település Északnyugat-Görögországban (Ipirosz, Joanina, Anatoliko Zagori). 3. Település Nyugat-Görögországban (Ipirosz, Preveza, Filippiada). 4. Település Nyugat-Görögországban (Ipirosz, Arta, Jeorjosz Kareszkakisz). 5. Az Amvrakikosz-öböl fölé magasodó hegy, egyben Drimosz községhez tartozó kicsiny település Nyugat-Görögországban (Nyugat-Görögország, Etoloakarnania, [ezen belül a régi Akarnania], Anaktorio). 6. Település Közép-Görögországban (Közép-Görögország, Viotia, Aliartosz). 7. Kis-település Délnyugat-Görögországban (Peloponisszosz, Messzenia, Ira). 8. Város Leszvosz szigetének északi partján (Észak-Égei-szigetek, Leszvosz). 9. Ezt a nevet viseli még Patmosz (Dél-Égei-szigetek, Dodekanisza, Patmosz) szigetén a tengerpart egy szakasza, illetve az itt található strandszakasz. Ezen kívül Észak-Görögországban fekszik két kis *Nea Petra* nevű település (Kelet-Makedónia és Trákia, ezen belül Trákia, Rodopi, Maronia, illetve Közép-Makedónia, Szerresz, Nea Zihmi).

A névadás motivációja minden esetben világos: valamely kiemelkedő kőtömb, szirt, szikla. Olykor a tenger(öböl) fölé magasodik, mint anaktoriói Petra, vagy a félsziget jellegű, tengerbe nyúló magas sziklája miatt jellegzetes patmoszi partszakasz. A XVII. század elején Leszvosz (Leszbosz) szigetén alapított város egy hatalmas (27 m magas) ferde szikláról kapta a nevét, amely köré maga a város települt. A tetejére Szűz Máriának szentelt templomot emeltek. A város fölé magasodó szikla impozáns látvány a tenger felől is. A mai helynevek tehát a *πέτρα* 'magasba meredő szirt, szikla' köznévi jelentés örökösei. (Az utóbbi *Nea Petra* a kis-ázsiai Petrából 1923-ban menekültek alapítása, lásd alább.)

B) Ó g ö r ö g h e l y n e v e k . – Az ógörög helynevek áttekintéséhez a régészet és az ókortudomány siet segítségünkre. Az ókorban is több *Petra* nevű hely (főként szintén település) létezett a görög eredetű helynévadás (egy esetben fordítás) eredményeként. 1. Helység Argosz határában, a Peloponnészosz félszigeten. Hérodotosz említi, elpusztult. 2. Kisváros Élisz közelében, ugyancsak a Peloponnészosz félszigeten. Már Pauszaniasz elpusztultként emlegeti. 3. Város az ókori Makedóniában. Livius említi. Ma az Olimposz északkeleti lábánál fekvő település. 4. Fennsík Illyriában. Caesar említi. A görög–latin nyelvhatártól (vö. ADAMIK 2006: 153–4) délre található, tehát minden bizonnyal görög név. Ma a Shkam magaslat Albániában, a Shkumbin völgyétől D-re, Tiranától DK-re. 5. Város Szicíliaiban, az egykori Magna Graeciában. Ma Petralia Sottana. 6. Helység ugyancsak Magna Graeciában, Segesta mellett, elpusztult. 7. Fellegvár Szogdianában, a médek földjén, a mai Üzbegisztán területén. Curtius Rufus említi, elpusztult. 8. Az egykori Edom (Idumaea), majd a nabateusok fővárosa, *Rakmu* vagy *Rekem* ('vörös'), más néven *Szela* ('szikla') görög neve. Ma *Petra*, romváros Vádi-Múszában ('Mózes völgye'), DNy-Jordániában. (Források: BibliaiLex., ÓkoriLex., PallasLex., Pauly–Wissowa, RévaiLex.)

A helynévadás motivációjára több esetben is fényt tudunk deríteni. Olykor – a mai helynévi adatokhoz hasonlóan – egy kimagasló hegy, kőtömb, szikla a névadás eredete. Más – jellemzően a késői, Görögországon kívüli – helynevek esetében sziklába vájt lakóhely: 1. A szicíliai *Petra* (ma *Petralia Sottana*) város határában archeológusok egy paleolitikum-neolitikum kori lakóhelyül használt barlangot fedeztek fel (vö. *Petralia Sottana*). 2. Az ókori Szogdiana tartományban *Petra* (a Nagy Sándor ellen fellázadó Oxüartész sziklába vájt fellegvára (vö. ÓkoriLex. *Oxyartes*). 3. Edom, illetve később a nabateusok fővárosát szűk sziklavölgyekben találjuk. Épületeinek (lakóházak, templomok, más nyilvános helyek) és sírjainak legnagyobb részét a sziklafalba vágták. A bizánci uralom alatt a város egyik legimpozánsabb, a domb tetején sziklába vájt épületét (eredetileg talán a Kr. u. 106-ban elhunyt nabateus király, II. Rabbel sírja lehetett) remeték, majd szerzetesek foglalták el (innen a neve ma is: *Kolostor*), s éltek itt az arab hódításig, 663-ig. (Vö. BibliaiLex., MNLex., ÓkoriLex. *Petra*.)

C) K ö z é p g ö r ö g (b i z á n c i) h e l y n e v e k . – Tulajdonképpen ide sorolhatjuk a jordániai *Petra* bizánci szerzetesek lakta kolostorát, ezenkívül a bizánci korból a következő *Petra* nevű helyeket említhetjük:

1. Iustinianus (ur. Kr. u. 527–565) alatt így hívták a görögök által alapított *Bathüsz* városát. Ma *Batumi*, a Grúziához tartozó Adzsar Autonóm Köztársaság közigazgatási központja. A korabizánci névadás motivációját nem ismerem.

2. Monostor Konstantinápoly (Bizánc) északnyugati részén, közvetlenül a városfal mögött. A „Prodomosz” (‘Előfutár’: Keresztelő Szent János) tiszteletére emelt monostort egy XI. századi feljegyzés szerint az egyiptomi Baras szerzetes alapította az V. század végén – VI. század elején. A *petra* név motivációja a hatalmas kőfal és az erősség lehetett. A VIII. század végén vált a monostor a bizánci szerzetesség mintaképpé, valamint a képrombolás elleni harc központjává. 1200-ban élte fénykorát, ekkor állítólag 200 szerzetes lakta. A monostor Bizánc elfoglalásáig, 1453-ig működött. (ODB. *Petra Monastery*)

3. A thesszáliai síkság északnyugati szélén (Thesszália, Trikala, Kalambaka) található a gigantikus, meredek sziklákra épült kolostorváros (*Meteora*). A Kr. u. IX. század kezdetétől érkeztek ide remeték, a XI. századtól már közösséggé szerveződve éltek itt. A sziklák barlangjaiban, bevájásaiban, réseiben húzták meg magukat. E barlanglakásokat rejtő sziklákat ők maguk kezdetben *kő*-nek, *sziklá*-nak (*lithosz* vagy *petra*) nevezték. Jóval később, 1334-ben költözött ide az Athosz-hegyről Szent Athanásziosz szerzetes, aki a „Széles-kő” tetején megkezdte a „Nagy Meteoron” (hivatalos nevén: „Az Úr színeváltozása-monostor”) építését. Az új nevet is ő adta: *meteoron* ’magasba emelt, magasban lebegő’. Nyomában a többi szikla tetején is monostorok épültek, ettől fogva az egykori remeték barlanglakásai helyett immár ezek adtak otthont a szerzeteseknek. (STOURNARAS 1990: 8–10; PROVATAKIS 1991: 17–8, 29.)

4. Délkelet-Thesszáliában a Pilio-hegység és a Pagasztikosz-öböl között: *Nea Petra*, jelentős női monostor (ARBEL–HAMILTON–JACOBY 1989: 106; vö. DÖLGER–WIRTH 1977: 116, 132). Ma: Ajosz Joanisz.

5. A 963-ban alapított Athosz monostorvárosban, a közvetlenül a tengerparton álló sziklára épített Dionisziu monostor másik neve: *Nea Petra*. A *nea* jelző egyfelől arra utal, hogy építése a többi monostoréhoz képest viszonylag késői (XIV. századi), másfelől, hogy a régebbi monostorokat (minden valószínűség szerint köznévi használatban) *petrá*-nak is hívták.

6. Bizánci erődítmény egy hatalmas szikla tetején, a mai Nyugat-Törökország területén (1920–1923 között Görögországhoz tartozott): *Plateia Petra* ’Széles-kő’. Ma Akhisarhoz tartozik, Manisa megyében, az Égei régióban. (Ókori eredetű is lehet.) E környékről menekültek 1923-ban a Közép-Makedóniai Nea Petra alapítói.

A bizánci kor névadása tehát részben a (Görögországon kívül reprezentált) későórkori névadás folytatásának tűnik: a ’sziklabarlang, sziklába vált lakhely’ jelentés vált elsődlegessé. Ennek nyomán a középgörög korból több *Petra* nevű szerzetesi lakóhely emléke is fennmaradt. Ezen monostorok közös vonása, hogy magányos helyeken, leginkább sziklák tetején „magasban lebegő” kolostorok, vagy sziklába vájt szerzetesi lakhelyek (cellák) együttese, s ez egyben a névadás motivációja is. Mivel a görög hagyományban a monostorok hivatalos neve titulusuk neve (l. Athosz, Meteora monostorait), de gyakran emlegetik őket építőjükről elnevezve (*Dionisziu* Athoszon, *Varlaam* a Meteora monostorai között, illetve a konstantinápolyi *Sztudion*), így a *petra* név minden bizonnyal köznévi használatú lehetett (’szikla, sziklabarlang’ → ’monostor’), s talán sosem vált igazán tulajdonnévvé. Legvalószínűbbnek „kvázi-tulajdonnévi” használatát tekinthetjük: ’a monostor’, vö. Athoszon *Nea Petra* ’Újmonostor’. Éppen emiatt nem zárható ki, hogy ezeken kívül is léteztek ilyen

nevű – vagy ilyen nevet (köz-, esetleg tulajdonnévként) is viselő – monostorok, e neveket az emlékezet azonban nem tartotta fönn.

Az alapítólevélbeli *p&ra* helynév görög etimológiájához szükséges első feltétel tehát teljesül: létezik ilyen típusú görög helynévadás. A névadás Tihany esetében pedig mindkét motivációnak eleget tesz: '(víz fölé) meredő szikla' (vö. „magasba emelt”) és 'sziklabarlang'.

5. Orosz névadók?⁴ – Lehetséges-e hogy orosz szerzetesek görög nevet adjanak lakhelyüknek?

HOFFMANN ISTVÁN névszociológiai szempontból közelítve nehezen tartja elképzelhetőnek „azt a névadói helyzetet, amelyben orosz szerzetesek görög nyelven adtak volna nevet [...] lakóhelyüknek” (2010: 53, vö. 2007: 17). ZOLTÁN ANDRÁS ugyanakkor nem látja ennek elvi akadályát⁵. A nyugati keresztény szerzetesség gyakorlata – éppen a szűkebb lakóhely vonatkozásában – párhuzamot mutat az efféle névadással: a kolostor (monostor, rendház) egyes részeit, különösen helyiségeit még a latinul nem tudó közösségek is gyakran latinul nevezik meg: *quadrum* 'rendszer, négyszögletes belső udvar', *refectorium* 'ebédlő', *dormitorium* 'hálóterem' stb., hasonlóképpen: lat. *claustrum* > *klastrom*. A nem szerzetes személyzet tagjai, az ott élő vagy ott tanuló diákok vagy az ott ápolott betegek stb. természetesen veszik át ezeket a megnevezéseket, s a szerzetesi jelenlét esetleges megszűnte után is (vö. pl. az 1950-es magyarországi feloszlítás) őrzik, esetleg használják. Bár távolinak tűnhet a párhuzam, mégis közelebb hozhat minket az ilyen típusú, „hivatalos egyházi nyelvi” névadáshoz és névhasználathoz.

A XI. század közepén még az orosz egyház is igen fiatal. I. (Szent) Vlagyimir 988-ban történt megkeresztelkedése és a bizánci (ortodox) vallás államvallássá tétele után fél évszázaddal, 1037-ben alapította Bölcs Jaroszláv a kijevi Szent Szófia székesegyházat, az óorosz egyház (és írásbeliség) központját. A következő fontos művelődés- és egyháztörténeti esemény 1051-ben – szintén Bölcs Jaroszláv kezdeményezésére – a Kijevi Barlangkolostor alapítása, mely Pescserszkij (azaz „Barlanglakó”) Szent Antonij (†1073), az Athosz-hegyről hazatért remete nevéhez fűződik, akit egyben az orosz szerzetesség megalapítójának tartanak. (Kezdetben a Dnyeper folyó partján egy saját kézzel vájt barlangban élt.) Szerzetesei számára a Sztudion monostor reguláját írta elő. (Vö.: FERINCZ 1997: 28; FONT 1998: 44; MKatLex. *Barlangkolostor*; MNLex. *Jaroszláv, Kijev, Kijevi Rusz, Ukrajna.*)

Lehetségesnek tartjuk tehát, hogy a XI. század közepén esetleg több helyen is formálódó szerzetesközösségek (FONT 1998: 44, 2001: 46) egyes tagjai vagy éppen az ekkor még remetéskedő – de követőket már maga köré gyűjtött – Barlanglakó néhány remetetársa elkísérte Andrást Magyarországra. (Feltehetően éppen Bölcs Jaroszláv tanácsára, aki vele immár rokon kapcsolatban állt, ugyanis 1038 körül lányát, Anasztáziát vette feleségül.)

E Magyarországra érkező szerzetesek természetesen keleti szlávok (oroszok), de lehetett közöttük kifejezetten görög származású is. Ez következhet egyfelől

⁴ Külön is köszönöm JUHÁSZ DEZSŐnek e fejezet végső kialakításában nyújtott segítségét.

⁵ Az előadáshoz fűzött szíves hozzászólásában.

Antonij Athosz-hegyi kapcsolataiból, de még inkább a kijevi egyház ekkori teljesen görög jellegéből. Ezzel próbál szakítani Bölcs Jaroszláv 1051-ben, azáltal, hogy Iláirion metropolitát saját maga nevezi ki, valamint a Barlangkolostort nem görög származású szerzetesek – köztük Magyar Mózes – közreműködésével alapítja meg (FONT 2001: 53). Érdemes tehát megfontolnunk, hogy 1051 előtt a konstantinápolyi pátriárka által közvetlenül kinevezett kijevi metropolita jellemzően görög származású, továbbá a püspökök nagy része is, akik pedig – egyházjogi okokra visszavezethetően – rendszerint a szerzetesek közül kerültek ki (vö. FONT 1998: 44–5, 2001: 43, 45). Ha tehát a tihanyi magyar alapítás kijevi eredetű, számolnunk kell azzal, hogy a formálódó szerzetesközösségekhez frissen csatlakozott szláv szerzetesek mellett a Kijevben ekkor nem elhanyagolható számban élő – az átültetendő hagyományokat esetleg alaposabban ismerő – görög származású szerzetesek érkezhettek hozzánk, másfelől azzal, hogy a XI. század közepén Kijevben alapított monostorok – köztük maga a Barlangkolostor is – görög szerzetesi hagyományok nyomán alakítják életüket, szokásaikat. A Magyarországon megtelepült közösség tehát nem szláv (ilyen hagyományok még nincsenek), hanem görög szerzetesi hagyományok folytatója, s ez megnyilvánulhatott o t t h o n u k n a k a görög névadáshoz igazodó g ö r ö g n y e l v ű m e g n e v e z é s é b e n i s. E korai névadási szokást egyébként abban is tetten érhetjük, hogy a kezdetben szintén görög hagyományokat követő kijevi barlangmonostornak a későbbiekben egyházi hierarchiát tükröző jelentéssel ('főkolostor') felruházott köznévi megnevezése szintén görög nyelvű: *lavra* < gör. *λαύρα* 'átjáró, folyosó' → 'kolostor'. (A megnevezés motivációja: a különálló, egymás mellett elhelyezkedő remetelakok együtteséből az őket összekötő átjáró révén lesz kolostor; a kijevi barlangkolostor esetében a kolostor központját földalatti járatok kötik össze az első barlangokkal.)

Az Andrással Magyarországra érkező görög-szláv szerzetesek tihanyi alapításának feltételezését csupán az a körülmény nehezíti, hogy az alapítólevél 1055-ben *p&rá*-t már nem lakott helyként (*locus*) említi, tehát feltételeznünk kell, hogy néhány (legfeljebb 9) év alatt a hely valamilyen okból elnéptelenedett. Amennyiben ez mégsem történt meg, akkor viszont problematikus – legalábbis egyházjogilag –, hogy az itt élő keleti szerzetesek egyház- és birtokjogi helyzetéről (különösen az egyházszakadás utáni évben) hallgasson az alapítólevél. Ha azonban figyelembe vesszük András külpolitikai elköteleződésének pálfordulását – valamint szövetségekhez és ellenségekhez éppen az aktuális érdekek mentén való viszonyulását mind a bel-, mind a külpolitikában (vö. KMTLex. *András I.*) –, még azt sem tarthatjuk kizártnak, hogy ugyanaz a „legkegyesebb király” (SZENTGYÖRGYI 2010: 37), aki nyomban Bölcs Jaroszláv kijevi alapítása után, legkésőbb 1053-ban Visegrád mellett bazilita monostort alapított (melyet feltehetően kijevi szerzetesekkel népesített be), nem sokkal később bazilita szerzeteseket távolít el Tihanyból, hogy otthonukat – az újabb politikai érdekek mentén – nyugati szerzeteseknek adja át. Hasonló történhetett korábban a marosvári baziliták Oroszlánosra történt átköltöztetése esetében is, a csanádi püspökség alapítása és elhelyezése okán, vö. MORAVCSIK 1938: 405; TÖRÖK 1990: 48. S talán András számára mindehhez – bár általánosságban nem hatott közvetlenül az európai szerzetesi életre – éppen e két időpont közé eső 1054-es egyházszakadás teremthetett elvi alapot. Ha így történt, Andrásnak érdeke

– mégha ténylegesen élne is ekkor a sziklahelyiségekben néhány görög-orosz szerzetes –, hogy a hely lakatlan *locus*-ként kerüljön – és kerüljön be! – a Tihanyi alapítólevélbe, hiszen ha felfedné a valós körülményeket (pl. a hely *coenobium*-ként való említésével), önmagát hozhatná politikailag kellemetlen helyzetbe⁶.

Az alapítás kijevi eredetének lehetőségével megnyugtató magyarázatot kapunk a hely későbbi oklevelekben szereplő *Oroszkő* elnevezésére is. Mindemellett a tihanyi keleti alapításnak egy másik lehetősége is kínálkozik, melyet az alábbiakban ismertetünk.

6. Görög névadók? – Lehetséges-e Tihany szigetén közvetlenül görög monostoralapítást feltételezni?

A hiányos források ellenére Magyarországon több görög monostor létezését is valószínűsíthetjük: Szávaszentdemeter, Marosvár (az alapító Ajtony halála után a monostor Oroszlánosra költözött), (Duna)Pentele, Veszprémvölgy, Visegrád, továbbá a zebegényi remetetelep (régészeti leletek igazolják, hogy bazilita eredetű, de kérdés, mi a viszonya a Visegrád melletti monostorhoz). Mindezekről részletesen: MORAVCSIK 1938; vö. TÖRÖK 1990: 47–8; az utóbbihoz: KOMJÁTHY 1955: 40–1. Hogy eredetileg Tihanyban is keleti szerzetesek éltek – bár korábban is köztudomású volt (vö. FUXHOFFER 1858–1860. 1: 173; RÓMER 1868: 138) –, azt a régészeti kutatások kétséget kizáróan igazolták: „A legnagyobb üregnek sziklából kifaragott középfala is van, minden jel szerint ez volt a templom, s a meghagyott fal az ikonosztáz” (CHOLNOKY 1935: 38; vö. CSEMEGI 1948). Az ortodoxia jelenlétének egyébként a Balaton-felvidék más helyén is van nyoma: görög templom (és feltehetően monostor) állt a Balaton partján, Tihanytól 18 km-re, Balatonszepezd közelében is (BENDEFY – V. NAGY 1969: 67).

Az említett monostorok X. esetleg XI. századi alapításúak. Közülük Szentdemeter akár jóval korábbi is lehet (maga a Szent Demeter-templom 400 k. épült: MKatLex.; a kérdéshez l. HOLLER 2001; TÓTH PÉTER 2001: 5–8, 16–7; Uő. szerk. 2007: 22–39, 95–8). Tihany és Dunapentele monostorainak alapítása szintén lehet akár viszonylag korai is, hiszen e monostorok – ez is jellemzően a görög alapítások sajátja – elzárt, nehezen megközelíthető helyre, e két esetben szigetre telepedtek.

Bizáncban már a honfoglalás előtt célként fogalmazódott meg a magyarság megnyerése és megtérítése. A Kárpát-medencében megtelepedett magyarok térítését maga Bíborbanszületett Konstantin császár is szorgalmazta, s nem csupán vallási okokból, de azért is, hogy ezáltal Bulgária hátában szilárd szövetségesre tegyen szert. Az egyházi kapcsolatokat – a kulturális kapcsolatokra már a bevezetőben utaltunk – jól jellemzi, hogy a bizánci pátriárka 951-ben Magyarország (Turkia) püspökévé szentelte Hierotheosz szerzetest, vagy hogy Bulcsú Bizáncban keresztelkedett meg, keresztapja pedig nem más lett, mint maga a császár, Bíborbanszületett Konstantin; stb. (Vö. ÉRSZEGI 1975: 9; GYÖRFFY 1983: 46–9, 67–8; KMTLex *bizánci–magyar kapcsolatok*; MKatLex. *görög térítés Magyarországon*; RÓNA-TAS 1999: 819.; TÖRÖK 1990: 28.)

⁶ A jól megfontolt önérdék más esetének oklevélbeli megnyilvánulására lásd HOLLER LÁSZLÓ-nak a Magyar Nyelvben megjelenendő cikkét (HOLLER 2010).

A térítési szándékban nyilvánvalóan szerzetesek is közreműködtek, és jöhettek létre ennek nyomán újabb (akár számunkra már ismeretlen) monostorok. Mivel a magyarság körében a görög nyelv nem volt alkalmas a keresztény hit közvetítésére, a szlávokkal szimbiózisban élő magyarok egy része azonban feltehetően többé-kevésbé elsajátította a szláv nyelvet, a térítés szláv tolmácsokkal kezdődhetett (GYÖRFFY 1983: 47–8). Így nem meglepő, sőt dokumentálható is, hogy volt olyan monostor (Szávaszentdemeter), ahol görög, szláv és magyar szerzetesek éltek együtt (VMH. 1: 668; vö. MORAVCSIK 1938: 420–1; GYÖRFFY 1983: 48; H. TÓTH IMRE 1999: 823). A bizánci térítési kísérletek nyomán, vagy akár korábban Tihanyba is érkezhettek görög szerzetesek (H. TÓTH IMRE 1999: 823), s adhatták saját, sziklába vájt helyiségekből álló „szerzetesházuknak” a *πέτρα* nevet, mely egyedül a görög nyelvben jelent ’sziklabarlang’-ot, s mely a bizánci görögben a szerzetesközösség – ilyen jellegű – lakhelyének (köznévi) megnevezése volt.

7. Petra helyként való külön említése. – Hogy I. András oklevelében e hely csupán *locus* ’hely’, és nem *coenobium* ’szerzetesi lakóhely, monostor’, az talán azzal magyarázható, hogy a szigeten, a „világtól távol” élő szerzetesek lakhelye nemigen kedvezett a X. századi missziós feladatok ellátásának. Ezért lakói elhagyhatták otthonukat, de ötven-száz esztendő alatt akár természetes úton is elnéptelenedhetett a monostor. Vagy – a másik lehetőséggel számolva – esetleg éppen András „ürítette ki” a helyet az új alapítás számára. (A *locus* esetleges politikai érdeken alapuló alkalmazását lásd feljebb.)

A lakók nélküli (lak)hely kiváló (ideiglenes) otthont is nyújthatott az 1055-ben (vagy az építkezések miatt esetleg valamivel korábban) ideérkező nyugati szerzeteseknek, míg fel nem épül saját, a bencés életformának megfelelőbb monostoruk. A külön említés Tihany szigetén (ahol egyébként is minden a szerzeteseké a szőlők kivételével) már e körülményekben is meglelheti magyarázatát, de kínálkozik emellett még egy érv, mely magában a bencés életformában rejlik.

Reguláját Szent Benedek a „kezdők” (coenobiták) számára írja, akik szerzetesközösségben élnek (vö. RB. 1. és 73. fejj.). A „haladók” (anachoréták, remeték) azonban a „monostorban való huzamosabb próbatétel után [...] a pusztába vonulhatnak” (RB. 1. fejj., ford. SÖVEGES 1993: 14). Ezen elvonuló szerzetesek azonban nem feltétlenül távolodtak el messzire a monostortól, sőt, rendszerint kapcsolatot is tartottak vele. (Hasonló remetésegekre további magyar példák: PRT. 10: 133–4. Európai példák: PRT. 1: 184, 252, 312, 542–3.) Ilyen „remeteség” céljára kiváló lehetett a korábban ott élt keleti szerzetesek által elhagyott sziklabarlang-együttes. Ez a kitüntetett szerep pedig egyszersmind magyarázatot adhat a *qui vocatur*-típusú kitüntetett szerkesztésmódra is (I. HOFFMANN 2007b: 15, 2010: 53–4).

8. A név továbbélése. – Az eredeti görög helynév használata a görög és szláv szerzetesek jelenlétének megszűntétől függetlenül (mely, mint láttuk, akár közvetlenül az alapítás előtt is történhetett) élhetett a szigeten a földeket, szőlőt művelő környékbeli magyar (és szláv) lakosság körében. (A szigeten ekkor még nem volt település.) Így tehát a görög eredetű „jövénynév” 1055-ben immár magyar helynévként került a Tihanyi alapítólevél latin szövegébe. Ezért

semmiféle problémát nem jelent a *qui vocatur* szerkezet alkalmazása, illetve a *p&ra* helynevet szórványaink sorából sem kell törölnünk (vö. BÁRCZI 1951: 13–4).

A későbbi *Oroszkő* elnevezés előtagja nem szorul különösebb magyarázatra, ha Andrással érkező görög-szláv alapítókat feltételezünk.

A közvetlen görög alapítás esetén azonban nehezebben magyarázható az előtaggal való bővülés. Eszerint a népi emlékezetben tovább élhetett, hogy itt keleti rítusú, görög (s hozzájuk csatlakozott pannóniai szláv, esetleg magyar, de mindenképpen keleti rítust követő) szerzetesek éltek (l. Szávaszentdemeter példája). Ennek egykori emléke jelenhet meg a későbbi *orosz* – tág értelemben '(keleti) szláv' (vö. FNESz. *Oroszi*), itt: 'nem latin rítusú; görögkeleti vallású' (vö. TESz. *orosz*, B/2. jel., de kései adatolás) – jelzői előtagban.

Bár merész ötletnek tűnik, de – anélkül, hogy igazolni, vagy akár csak valószínűsíteni is tudnám – felvetem, hogy esetleg az *orosz* előtagban egy újabb görög reliktum rejlik: a gör. *orosz* 'hegy' jelentésű szó, vö. *Athosz* másik neve: biz. gör. *Hagion Orosz*, újgör. *Ajon Orosz* 'Szent Hegy'. Ennek a megnevezésnek is megvannak a párhuzamai a nyugat-európai szerzetességben, lásd pl. 1329: castellanus montis Sancti Martini de Sacro Monte Pannonie [PRT. 2: 367]; 1349: in loco, qui Sacer Mons dicitur [PRT. 2: 403] stb. Pannonhalmára vonatkozóan; vö. 1184: in monte Tychon [PRT. 10: 501]; 1211: in monte Thichon [PRT. 10: 502]. E lehetőség feltételezése esetén a görög eredetű *orosz* 'hegy' földrajzi köznévként a *kő* utótaggal történő összekapcsolása tulajdonképpen tautologikus szóösszetételt eredményez (az ilyen típusú helynevekre l. KISS 1979), melynek előtagja vagy később kapott népetimológiai értelmezést, vagy – ha a görög földrajzi köznévről még a névösszetétel keletkezése előtt elveszítette transzparenciáját – a népetimológia már magának az összetételnek a létrejöttében is közreműködhetett.

A fikció, miszerint a cellákat egy *Orosz* nevű ember vájta (ERDÉLYI 1908: 134–6; PRT. 10: 496–7; DHA. 282) – akár a valószínűbb *orosz* népnév, akár az ötletként felvetett görög földrajzi köznévről az *Oroszkő* név előtagjának eredete – nyilvánvalóan másodlagos népetimológia eredménye, mely azonban valós gyökekre megy vissza. Alapja a bemutatott, eredendően görög szerzetesi hagyomány (sziklák kivájása szerzetesi lakhely kialakítása céljából), és egy csakugyan létezett *Orosz* nevű nemes ember végrendeletének – tudatos hamisítás eredményeként – legendává formált összekapcsolása.

Egy a Tihany szigete melletti Kövesd faluban birtokos *Orosz* nevű személy ugyanis végrendeletileg jelentős adományokkal gyarapította a tihanyi apátságot (vö. ERDÉLYI 1908: 256–7). A végrendelet – melynek csupán kivonata maradt fenn – István király nevét említi, ennek alapján az elveszett oklevelet ERDÉLYI III. István (†1172) uralkodásának idejére, 1170 körülre datálja (PRT. 10: 606). (III.) István király említése a végrendeletben a Szent László idejére hamisított tihanyi összeírás (+1092/*1324 k./1399: PRT. 10: 496–500; DHA. 282–5) összeállítója – egyben a fikció kieszelője – számára megteremtette az alapot egyfelől Szent István nevének felemlítésére, másfelől arra, hogy az adományozást és a legendás sziklavájást (tehát az alapítást!) Szent István korára helyezze és nevéhez kösse. Ezáltal pedig – céljainak megfelelően – Tihany vonatkozásában összekapcsolja a két szent királynak és a korai magyar egyház harmadik nagy jótevőjeként tisztelt I. Andrásnak a személyét.

A fiktív történet legendává színesedett: ez az *Orosz* nevű nemes, az apátság nagy jötevője a világról lemondva és visszavonulva az általa vájt cellákban remeteként fejezte be életét (ERDÉLYI 1908: 136).

A hamisítás, ezen belül az adományozás tényének valamint a sziklavájó nemes ember fikciójának elmés összevegyítése olyan tökéletesen sikerült, hogy még a múlt század elejének nagy tudósát, ERDÉLYI-t is megtévesztette (1908: 134–6). ERDÉLYI tudniillik éppen azért teszi 1170 körülre Oroszkő alapítását, mert (eltekintve a Szent Istvánhoz kapcsolt kronológiától) tényként fogadja el a végrendelkező személyével összekapcsolt sziklavájó valódi legendává kerekedett történetét. (Hasonló sikeres „megtévesztésre” l. BENKŐ 2009: 17.)

Ez a helynév és személynév azonosságán alapuló, legendával átszótt népetimológia minden bizonnyal hozzájárult az egykori *p&ra* helyére lépő *Oroszkő* névváltozat rögzüléséhez, kizárólagossá válásához és fennmaradásához évszázadokon át.

9. „... a t a v o n”. – *Petra* azonosítása a tihanyi barlanglakásokkal és kiemelt szerepben történő említése a tágabb szövegkörnyezet okozta nehézséget is feloldani látszik. A sziget természeti adományainak leírását logikájában – bár első megközelítésben ennek ellenkezőjét sejtjük – nem töri meg *p&ra* említése, sőt, földrajzi tekintetben a lehető legszerencsésebb helyre: a tóval érintkező halászóhelyek és nádasok, valamint a földek (cserjések, kaszáló, valamint a szerzetesek birtokába ekkor még nem került szőlők) említése közé került, ahol a valóságban is található. A szövegrészlet homogenitását az azonban valóban megtöri, hogy a hely leírása az önálló birtokadományok bevezetését követi, másfelől az oklevél fogalmazója a környező adományrészeknek a szigethez történő földrajzi viszonyításával szemben *p&r*-t – magához Tihanyhoz hasonlóan – a tóhoz viszonyítva helyezi el (HOFFMANN 2007b: 16, 2010: 55). Mindezt a helynek szánt – az ideiglenes ottlakással, illetve a jövőendő bencés szerzetesi étellel összefüggő, valamint András esetleges politikai megfontolását is tükröző – különleges szerep indokolhatja.

Az *in eodem lacu* elhelyezés nyelvileg azzal magyarázható, hogy a *super* és az *in* a középlelatinban bizonyos esetekben lehetnek szinonimák, illetve állhatnak egymás helyett, pl. TA. „*super* se [= rivulum fuk] locum [...] per pontem [...] per uadum”; 1227: ad pontem [...] qui est *in* fluvio Suibini (ÁÚO. 1: 236); 1417: „pontis *in* fluvio Hodos” (Cs. 2: 628); 1462: vado *super* fluvium Walkowyze (Cs. 2: 289) ~ 1477: vado *in* fluvio Bozytha (Cs. 2: 299); 1217: molendino *super* aquam Poponas (ÁÚO. 6: 385) ~ 1495: Molendinum *in* fluvium Thapolcha (Cs. 3: 218); stb. A *p&r*-ra vonatkozó „*in eodem lacu*” jelentése tehát lényegében azonos lehet a Tihany említése melletti „*super* balatin” kifejezésével. S hogy Oroszkő tömege hasonlóképpen emelkedik a Balaton fölé, mint maga az apátság – illetve emelkedett, hiszen jóval nagyobb volt a mainál (vö. FUXHOFFER 1858–1860. 1: 173, KOMJÁTHY 1955: 35, 38. j.) –, azt igen jól érzékelteti Petrich András 1815 körül készült rajza vagy O. Fischer 1880 körül festett akvarellje (BENDEFY – V. NAGY 1969: 39, 62).

(Folytatjuk.)

SZENTGYÖRGYI RUDOLF